De la postmodernism la Ortodoxie

Dumitru Crudu în dialog cu monahul Savatie

Întrebare: *Dragă Ştefane Baştovoi, respectiv părinte Savatie, ce te-a determinat să renunţi la existenţa lumească şi la poezie*?

Răspuns: N-am renunţat, aş spune că doar m-am mutat cu locul.

Întrebare: *Există o graniţă între poezia creştină şi „cealaltă" poezie, pe care ai scris-o mai înainte şi la care ai renunţat*?

Răspuns: Dacă eram taoist, aş fi putut spune că răul este bine, dar, pentru că sunt ortodox, spun altfel. Răul trebuie părăsit. „Îndepărtează-te de la rău şi fă binele", zice Prorocul. De fapt, învăţătura ortodoxă ne spune că nici măcar nu există răul ca atare, pentru că Dumnezeu n-a creat răul. Şi mai frumos zice Sfântul Grigore de Nyssa în Marele său Cuvânt Catehetic. El zice că nu există răul – răul este absenţa binelui. Tu spui că am renunţat la poezie. N-am renunţat la poezie, ci doar zic că vine o vreme când poezia simte nevoia să treacă într-o altă dimensiune. Iar eu am părăsit anume acea dimensiune a poeziei mele, din care lipsea binele. Stănescu spunea că „poezia este o stare de spirit". Eu mă ocup acum de acea stare. Şi dacă am încerca să vorbim despre ea, poezia sufletului, nu poezia cea de pe hârtie, ci de cea scrisă pe inimă, „pe tablele de carne ale inimii", cum zice Apostolul Pavel, ar trebui să filosofăm puţin. Şi te invit să trecem la o metapoezie, care nu se mai cere pe hârtie. Un fel de poezie a tăcerii, despre care se vorbeşte demult. Reîntoarcerea în poezie, înapoi în suflet, de unde am ieşit cândva în căutarea poeziei. Să încercăm să observăm însăşi acea „stare de spirit" denumită poezie, muzica sufletului. Ce anume loc are poezia în ierarhia internă a sufletului, care e locul ei pe poliţele sufletului?

Întrebare: *Cum ar veni, să ajungi la aceleaşi efecte, dar fără a scrie poezie*?

Răspuns: Ceea ce zici e o idee mai veche. Eu mă refer la poezie ca la o „stare de spirit", despre care vorbea Stănescu, cu toate că nu ştiu ce anume avea în vedere, şi poate că el înţelegea tocmai ceea ce nu mi-ar plăcea mie să înţeleg. Dar asta nu mai are importanţă, frumoasă este însăşi sintagmă, iar noi o vom umple cu ceea ce ne trebuie nouă. Deci, care este acea stare? Nu vreau să cred şi nu sunt de acord că absolut toate stările sunt poezie, chiar dacă am crezut mai înainte, iar postmodernistul are această tendinţă şi vrea s-o susţină, anume că

absolut totul este important. Orice mărunţiş este important pentru faptul că, în cazul în care l-am omite din viaţa noastră, viaţa noastră ar fi alta. Şi de aceea el este important. Nu pot să spun că totul este poezie. Totul este scump doar pentru o istoriografie a existenţei noastre în timp, dar aceasta este valabil doar atâta vreme cât noi atribuim timpului o însemnătate capitală. Însă, pentru creştini, timpul este înghiţit de veşnicie, este doar un segment mizer în pântecele nemărginit al veşniciei. Uită-te cum zice Sfântul Ierarh Ignatie Briancianinov într-o lucrare despre predestinare (*Sudibî Bojii*) „veşnicia este astfel încât oricât nu i-ai adăuga, ea nu creşte, şi oricât nu ai scade, ea nu se împuţinează, căci ea este infinitul". Şi o cantitate infinit de mare de timp este infinit mai mică decât veşnicia. Sfântul Efrem Sirul, imaginându-şi greutatea iadului, propune o parabolă. Imaginează-ţi un munte de nisip şi o pasăre care, venind, ia câte un fir de nisip o dată la un milion de ani şi-l duce. De cât timp ar fi nevoie pentru a duce tot muntele? Şi totuşi, chiar şi aşa, timpul acela s-ar împlini în cele din urmă, el părând nimic pe lângă veşnicie. Iar cel aflat în chinuri, dacă i s-ar spune că va fi eliberat după isprăvirea muntelui, ar simţi o mare uşurare, care i-ar fi suficientă ca să aştepte cu răbdare. Totuşi, el nu va avea nici măcar această alinare, deoarece veşnicia este nesfârşită. Greu va fi acolo însuşi acest gând despre infinitatea veşniciei. Acolo nimeni nu va scrie poezii. În faţa acestei realităţi, mărunţişurile vieţii pălesc, dispar. Teoria despre „poezia cotidianului" a lui Muşina se înghite pe sine şi se anulează, nu este decât o speculaţie fragilă, o păpădie în furtună. Când însuşi timpul nu este mai mult decât un mărunţiş, un accident în aventura eternizării sufletului nostru.

Dar despre ce vorbeam? Aşadar, vine vremea când poezia de pe hârtie trece într-o stare superioară şi porneşte în căutarea poeziei dinăuntrul sufletului. Când noi ne întoarcem înapoi. La 16 ani, scriam un haiku: „Ca un strigăt de pasăre voi fugi către mine" şi tot atunci: „Voi veni ca o pasăre, voi pleca ca o frunză". Sau, puţin mai târziu: „Sunt o ghitară în care muzica se întoarce". Pe atunci eu nu ştiam cum va fi. La acea vreme eu nu conştientizam existenţa lui Dumnezeu. Mai exact, eu negam existenţa lui Dumnezeu. Şi din această cauză sufeream foarte mult. Eu voiam să existe Dumnezeu, dar, în acelaşi timp, eu nu-I acordăm nicio şansă la existenţă. Educaţia mea ateist-pionerească nu-mi îngăduia. Dar eu eram un ateist care deplângea inexistenţa lui Dumnezeu ca pe cea mai mare tragedie a Universului şi, respectiv, a

mea. Eu voiam să existe Dumnezeu, ca să mă facă pe mine nemuritor. Aceasta era obsesia mea de când mă ţin minte, să fiu nemuritor! Când îmi citea mama poveşti cu apa vie de după nouă mări şi nouă ţări, unde se bat munţii cap în cap şi nici pasăre zburătoare n-a zburat, eu mă gândeam să-mi consacru viaţa căutării acestei ape. Pentru că, încă de pe atunci, pe mine mă speria gândul cât de puţin mi-a mai rămas până la moarte. Şi eu voiam să fug şi să fug de moarte, ca Ivan Turbincă. Dar nu vedeam unde. Peste tot împrejurul meu moartea era puternică. Şi atunci acel „ca un strigăt de pasăre voi fugi către mine" era un fel inconştient de a mă ascunde în singurul loc ferit de moarte – în nemurirea, necunoscută mie atunci, propriului meu suflet! Care acum s-a împlinit. Şi am fugit către mine. Iar poezia pe care o căutăm în exterior, în afara noastră, când sufletul umblă însetat spre a se identifica în fapte, obiecte exterioare lui, pentru a se recunoaşte ca într-o oglindă, rămâne în urmă. Singurătatea lui sfâşietoare el vrea cumva să şi-o aline, prin ce, prin găsirea semenului, prin găsirea a ceva apropiat, înrudit. Şi el, sufletul, pleacă în căutare. Găseşte un copac care se apleacă peste apă (la romantici). Spune: iată, o stare identică sau asemănătoare cu sufletul meu. Pleacă la un om, la un gândac, (la Dumitru Crudu) şi-l urmăreşte cum se urcă pe perete într-o cameră în care iubita nu se mai întoarce, pe urmă se retrage în gaură, în propria sa singurătate. Acesta este sufletul în căutarea poeziei din exterior. Alt lucru este când poezia se caută pe sine adânc în interiorul sufletului. Eu aş mai spune că motivul pentru care am renunţat la poezie ca scop, adică acum nu mai sunt un obsedat de poezie aşa cum am fost, este şi întâlnirea mea cu o literatură mare, care m-a copleşit şi m-a complexat pentru prima oară. Pentru prima oară eu nu m-am simţit capabil şi cu destule resurse ca să mă iau la luptă cu David şi cu Solomon. Eu am înţeles că nu pot întrece „Cântarea cântărilor" şi am înţeles că atunci când spune David: „Vărsatu – s-au oasele mele ca apa şi inima mea s-a topit ca ceară înăuntrul pântecelui meu", eu nu pot exprima mai clar şi mai exact starea de gol existenţial, de mâhnire metafizică, despre care atâta au scris Ionescu, Cioran şi clasicii literaturii moderne şi postmoderne, şi nu numai. De aceea m-am umilit în faţa grandorii geniului creştin.

Întrebare: *Vreau să te mai întreb, totodată rămânând în zona în care am fost până acum, care au fost acele experienţe existenţiale care te-au făcut să mergi la mănăstire*?

Răspuns: De obicei lumea trecută prin experienţa ateismului prevede, cere sau chiar impune obligatoriu nişte experienţe sentimentale premergătoare nu numai călugăriei, ci chiar convertirii obişnuite la creştinism. Altfel este adevărul. De obicei, aici se presupun dezamăgiri. Am primit o scrisoare nu demult de la un prieten poet din Iaşi, cu care am fost în acelaşi cenaclu, şi care-mi scrie: „Ştii, şi eu citesc Sfinţii Părinţi, îmi place, merg la biserică. Şi m-am gândit şi eu de multe ori să fac pasul acesta pe care l-ai făcut tu, dar ştii, eu încă mai cred în dragoste". Şi atunci nu am putut să nu zâmbesc, pentru că… şi eu cred în dragoste, nu? Şi chiar în dragostea dintre doi oameni, dintre un bărbat şi o femeie. Dar eu am mai înţeles că diferenţa dintre poeziile mele de dragoste pe care le scriam, deşi foarte sincer, şi dragostea adevărată este că diferenţa dintre Lazăr mort şi Lazăr înviat. Sfântul Ignatie răspundea la această întrebare în felul următor: „Să nu vă închipuiţi că în mănăstire vin oameni de pe lună sau de pe planeta Marte. Nu, ei vin tot din lume, fiecare cu patimile şi cu deprinderile sale, cu care va continua să lupte toată viaţa". De obicei lumea întreabă: „Ce v-a determinat să vă călugăriţi, că văd că sunteţi… aşa şi pe dincolo?" Şi-atunci îi întreb şi eu: „Dar pe dumneavoastră, ce v-a determinat să nu vă călugăriţi?"

Întrebare: *E grea călugăria*?

Răspuns: Grea este întâlnirea cu sine, grea este despărţirea de oameni, de absolut tot. Greu e să mori încet şi să te laşi îngropat toată viaţa de cei pe care i-ai iubit. Eu eram sentimental, se vede din poeziile mele. Un îndrăgostit. Şi iată, când am rămas singur cu păcatele mele într-o chilie în care arde numai candela şi miroase neobişnuit a tămâie, atunci a fost greu. Închipuie-ţi că această singurătate a mea era ironică. Ştii ce înseamnă o singurătate ironică? Atunci când singurătatea, ca un coleg de clasă, îşi bate joc de tine. Eu stăteam singur în clădirea seminaruluinu stăteam încă cu fraţii şi sub chilia mea era o sală cu pian. Iar pe la miezul nopţii venea un seminarist şi-mi cânta Sonata lunii la pian. Ştii doar că eu am făcut liceul de Artă la Iaşi. Ei, sonata asta pe mine m-a învăţat s-o cânt o fată pentru care eu am scris toate poeziile mele. Poftim o experienţă existenţială, dacă vrei. Şi eu mă puneam jos pe covor şi plângeam aşa cum n-am mai plâns până atunci, până adormeam. Aşa m-am lăsat de poezie. Poate că vreun poet postmodernist ar vrea să scrie o poezie despre asta, dar eu nu mă mai pricep, nu-mi mai ajunge talentul. Toată poezia mea de acum s-ar

rezuma într-un singur vers: „Am cunoscut stări despre care nu se pot scrie poezii”. În toată întâmplarea asta, greu este gândul. Eu chiar am făcut un ciclu de poezioare „Gândul”, „Gândul care apasă palma sufletului greu ca mercurul”. Anume întâlnirea cu acest gând este foarte grea, după care Dumnezeu orânduieşte lucrurile, adică atunci când intervine mila, nu vreau să spun iertarea, chiar dacă ascetică ortodoxă foloseşte cuvântul, pentru că spre deosebire de catolici sau de alte confesii protestante care se consideră mântuiţi sau cărora le place să creadă că sunt pe calea cea bună şi dreaptă şi că sunt călăuziţi de Duhul Sfânt, noi, ortodocşii, vorbim mai mult despre milă decât despre iertare. Când în dureri „ca ale celei ce naşte”, cum zice David, în cele din urmă te naşti din propriu-ţi mormânt, când din cocoaşa morţii care te învelea, răzbaţi, spre propria-ţi mirare, şi viermele omului vechi îşi desface aripile pentru naşterea duhovnicească, atunci aceste lucruri pentru care oamenii se sinucid, nu te mai ating. Eu mi-am asistat cu durere propria naştere, de aceea cred că este Duhul Sfânt, că este Dumnezeu.

Întrebare: *Care sunt răutăţile pe care le-ai făcut mai înainte şi acum le regreţi*?

Răspuns: Nu vreau să dau detalii şi nici nu trebuie. Cred că am dat destule în tot ce am publicat mai înainte. Sfântul Siluan Athonitul, care a avut o viaţă mai „neliniştită” până la călugărie, atunci când era întrebat de trecut, zicea: „Domnul mi-a iertat păcatele, ce rost mai are să vorbim de ele”. Păcatele de până la călugărie, bineînţeles, că în taina călugăriei moare omul vechi şi se naşte altul nou. De aceea se schimbă şi numele. Eu nici măcar nu-mi pot permite luxul să tac despre trecutul meu, pentru că îl ştie jumătate de ţară, din cauză că el rămâne în ceea ce am scris. De aceea, dacă am şi plâns pentru păcatele mele, un loc aparte îl ocupă „manifestările” mele literare.

Întrebare: *Apropo de scris. Se spune că scrisul ar fi un mijloc de purificare, catarsis, nu neapărat pentru cititor, ci pentru cel ce scrie*.

Răspuns: Evident că nu pentru cititor. Eu aş zice chiar că pentru cititor are un efect tocmai invers, adică în timp ce scriitorul se „purifică”, îşi stoarce puroaiele, cititorul este cel care trebuie să i le suporte. Este o terapie propusă chiar de psihanaliză, o cunoaştem. La un moment dat s-a introdus o practică în psihiatrie, care constă în a oferi pacientului şansa de a-şi juca propriul rol pe scenă. De exemplu, dacă pacientul se credea Napoleon, se alcătuia iute un scenariu, poate

chiar de către pacient, în care el juca rolul lui Napoleon. Efectul era favorabil. Pacientul scăpa de obsesie, chiar dacă ea putea să revină mai târziu sub o altă formă. Despre efectul terapeutic al scrisului s-a scris şi se mai discută multe. Şi eu nu neg acest efect terapeutic al scrisului, pentru că aici este vorba de jumătate din taina mărturisirii. Şi dacă este vreun folos evident în această metodă, este pentru că are loc actul mărturisirii, iar dacă obsesia, boala reînvie după o bucată de timp, este pentru că acest act nu e deplin, din el lipseşte preotul, singurul în putere să-l dezlege pe om de robia neliniştii. Despre efectul „terapeutic" al scrisului, eu m-am mirat să-l găsesc în poeziile Sfântului Ioan Hozevitul. Un sfânt român contemporan (mort pe la 1960), care şi-a lăsat toate învăţăturile doar în versuri, de multe ori acte estetice reale, pe care le scria din dragoste pentru fraţii schitului. Şi are o poezie în care vorbeşte de rolul poeziei ca mărturisire. Pentru că, trăind în retragere ca schimnic, treapta supremă a călugăriei care te obligă la izolare, nu avea întotdeauna la îndemână duhovnicul, şi atunci se mărturisea în scris, prin intermediul poeziei. Deci iată că această valoare purificatoare a scrisului, regăsită şi la Sfinţii Părinţi, este încă o dovadă a profundei învăţături despre suflet, pe care a elaborat-o ascetică ortodoxă mai înainte cu 15 secole de apariţia psihanalizei. Mă refer, desigur, şi la Filocalia, pe care o recomand celor care se îndoiesc de spusele mele, ca să descopere că nu numai că nu am exagerat, ci am simplificat mult răspunsul meu, în defavoarea Ortodoxiei. Dar vorbeam de poezia Sfântului, ea era doar dialogul cu Dumnezeu. Este acea înregistrare, reţinere, vânare a clipei, pentru a o duce preotului, duhovnicului. Este ca şi cum ai lua într-un căuş gândul-faptă şi, de frică să nu le pierzi, le duci aşa cum sunt preotului, pentru că doar el te poate dezlega.

Dar să continuăm despre răutăţi. Ce este scrisul? Pentru că în puterea lui de a opri clipa în loc, el nu opreşte numai clipa bună, ci şi pe cea rea. Şi iată că el poate să ajungă un fel de „document al păcatului". Adică într-un fel sunt păcatele pe care le-ai făcut şi le-ai mărturisit, iar Dumnezeu le-a iertat, şi altfel sunt aceleaşi păcate, care însă, chiar şi după ce Dumnezeu te-a iertat, tot mai continuă să dăinuie şi să lucreze răutatea, chiar şi fără tine. Cum zice şi Sfântul Ioan Gură de Aur, în Omiliile la Matei, că Dumnezeu pedepseşte mai puţin pentru păcatul săvârşit în taină decât pentru cel făcut public, pentru că cel public îi mai îndeamnă şi pe alţii, făcându-i părtaşi la el. De ce Origen a

fost dat anatemei abia după 300 de ani de la moarte? Pentru că erorile lui au început să capete o circulaţie tot mai largă prin urmaşii săi, şi atunci, pentru a-i opri pe ei, Biserica a fost nevoită să-l anatemizeze pe Origen. Iată ce înseamnă un păcat scris. Origen a murit, iar păcatul lui lucrează şi astăzi. Şi poţi deveni un încurajator al păcatului, cum am şi fost. Uite, de exemplu, eu, călugăr ortodox, sunt cuprins în cartea lui Mircea Cărtărescu *Postmodernismul românesc*. Aşa că eu, într-un fel, devin neputincios în faţa păcatelor, faptelor mele, care, deşi sunt uitate la Dumnezeu, nu se uită de către oameni. Fapta mea s-a desprins de mine şi acţionează singură, împotriva vrerii mele, prin scris.

Întrebare: *Vreau să te întreb*, *crezi că scrisul tău*, *sau o parte din scrisul tău*, *ţine de păcat*? *Sau în genere*, *actul de a scrie este un păcat*?

Răspuns: Atunci Moise şi evangheliştii au păcătuit scriind.

Întrebare: *Bineînţeles*, *actul de a scrie poezie sau proză*…

Răspuns: Eu cred că e greu să găsim măcar 20 de cuvinte pe care să le rupem din Biblie şi care să nu fie şi poezie, mai ales dacă acceptăm definiţiile poeziei pe care le dă epoca modernă şi postmodernă.

Întrebare: *De fapt*, *poezia ta era una postmodernistă*. *O poezie care nu conţine în sine ceva rău*. *De ce o repudiezi*?

Răspuns: De ce-o repudiez? Pentru că sunt unele forme ale păcatului cu care majoritatea oamenilor încă se mai laudă, dar de care un creştin se ruşinează şi se teme. Eu am devenit creştin, şi pentru aceea văd manifestări strigătoare la cer şi acolo unde tu zici că nu vezi nimic rău, dar nu numai tu. Ce era bun în ele? Poate numai faptul că eram sincer. Numai că şi sinceritatea asta e cu două tăişuri. Omul pătimaş, ca mine, nu-i bine să fie sincer, că păcătuieşte. Desigur că au fost acolo şi strigăte despre care nu pot să nu spun că nu mi-au pregătit calea spre Dumnezeu. Dar acum ele sunt învechite şi improprii, au ieşit din uz. Şi-apoi, ceea ce mi-a ajutat şi a fost bun pentru mine, nu-l va ajuta în mod neapărat şi pe altul. Fiecare are drumul său la Dumnezeu. Şi mai ales un drum aşa de încurcat că al meu nu poate să i se potrivească orişicui. Dar scrisul în sine nu este rău. Aşa cum nimic nu este rău, decât numai păcatul. Iar scrisul nicidecum nu este păcat, el este unul dintre manifestările raţionalităţii noastre. Anume a acelei laturi din complexitatea făpturii umane care ne deosebeşte de celelalte creaturi, de dobitoace.

De aceea scrisul nu trebuie să fie păcat, ci unul dintre multele

daruri pe care ni le oferă Dumnezeu pentru a-L face cunoscut. Atunci când se construia Templul în vremea lui Moise, Dumnezeu S-a făcut auzit şi a zis: „Iată, am dat har şi pricepere lui Beţalael ca să sape în lemn şi în aur" şi alte însuşiri pe care le enumeră Dumnezeu, dăruite lui Beţalael pentru înfrumuseţarea, împodobirea Templului. Aici asistăm chiar la intrarea artei în viaţa omului de după cădere. Intrarea frumosului material în viaţa omului. Acest frumos exterior vine să înlocuiască golul care a apărut în viaţa noastră de la momentul divorţului nostru de Dumnezeu. S-a golit sufletul nostru de frumos, de adevăr, de absolut. Şi Dumnezeu face acest pogorământ şi-i dăruieşte omului arta, care este, desigur, inferioară culmilor spirituale pe care le-a cunoscut Adam în rai, dar care este un vehicul ce ne apropie, ne duce până la un anumit stadiu al întâlnirii noastre cu Dumnezeu, pe care însă va trebui să-l abandonăm. Arta, în drumul nostru către Dumnezeu, seamănă cu autobuzul care duce la o mănăstire situată în munte. El ne duce până la poalele muntelui, dar mai departe el nu mai poate urca, pentru că îl împiedică condiţiile. Şi atunci toţi coboară şi-şi continuă mersul pe jos, pe cărări, printre pietre, pentru a ajunge sus. Aşa este şi artă pentru drumul nostru spre Dumnezeu. Ea ne aduce până la poalele muntelui, după care noi trebuie să coborâm şi să ne continuăm drumul pe jos. Să folosim acele mijloace care, poate, par mai înapoiate şi mai simple, dar care sunt cele mai potrivite pentru hăţişurile şi îngustimile pe care le presupune drumul nostru către Dumnezeu.

Întrebare: *În cartea pe care ai citat-o tu mai înainte, a lui Cărtărescu, despre postmodernismul românesc, el te-a situat printre poeţii cei mai importanţi ai noului val postmodernist din România. Cumva, Cărtărescu considera că ceea ce-ai făcut tu este chiar mai semnificativ decât ce fac foarte mulţi dintre postmodernii mai cunoscuţi de la noi. El te pune, şi-o zic asta fără invidie, în faţa poeziei pe care o fac eu, Teo Chiriac, Vasile Gârneţ, Galaicu Păun. Şi după părerea mea, cel puţin în ce mă priveşte pe mine, eu cred că, într-o parte a poeziei tale, ai mers mai departe. Mă gândesc dacă acum, fiind la mănăstire, marea popularitate de care se bucură Un diazepam pentru Dumnezeu nu te stânjeneşte cumva*?

Răspuns: Ei, m-a tulburat la început. De asta am şi amintit de scris ca de o formă deosebită a păcatului, ca de un document al păcatului. Eu am scris „Diazepamul" la 18 ani şi crede-mă că atunci nici

măcar o dată nu auzisem cuvântul postmodernism. L-am scris la spital într-o săptămână – un jurnal făcut din perspectiva unui dumnezeu internat la nebuni. Eu am scris dumnezeu cu „d" mic, pentru că dumnezeul de acolo nu este Creatorul lumii (nu mai ţin minte cum a apărut în carte, dar ştiu că atunci când cineva mi-a citit manuscrisul, mi-a propus să scriu dumnezeu cu „D" mare şi eu n-am vrut), el iese pe pod cu valizele şi priveşte încurcat spre cer, îşi caută drumul spre casă, dar nu-l mai găseşte. Este diazepamul dat dumnezeului din noi, diazepamul educaţiei ateiste. Iar eu am primit această educaţie. Dumnezeul de acolo nu este Creatorul lumii, pentru că el descoperă, atunci când intră în cantină, „mai mulţi dumnezei care şedeau la masă, cu fesuri de copii proşti pe cap, fărâmiţându-şi porţia de pâine în borş". Ciclul era din vreo 20 de poezii, dintre care publicate au fost doar 7, din cauza volumului impus de editură, căci era o carte de debut. Şi uite că a făcut atâta gălăgie, încât am ajuns, dintr-o glumă, postmodernist. De fapt, a fost o experienţă foarte dureroasă şi eu am zis că sunt două experienţe puternice pe care le-am avut. Prima – când am stat la Socola –, iar a doua – călugăria. Eu încă nu le-am înţeles legătura şi nici nu mi-am pus problema, dar cred că sunt legate între ele. Mă tem eu că undeva, în adâncurile Divinităţii, Care le ştie pe toate dinainte, s-a pregătit un drum. Nu e vorba de predestinare, fiindcă nu cred în ea, dar s-au deschis nişte cărări prin care am fost invitat la Dumnezeu, ca să vorbim mai „postmodernește". Internarea mea a fost una dintre porţile prin care Dumnezeu, în fiecare clipă, striga după mine. Nu trebuie să înţelegem că aceste porţi din care strigă Dumnezeu sunt momentele noastre de slăbiciune sau de dezamăgire, de dezechilibru. Pentru că nimeni nu a intrat aşa în ortodoxie. De ce? Fiindcă se termină sentimentele, se termină trăirea, şocul, explozia şi omul îl părăseşte pe Dumnezeu. Nu sunt puţine cazurile, şi toţi le cunoaştem, când omul vine, umblă la biserică două săptămâni, după care se întoarce acasă, şi pe urmă, cu orice ocazie, povesteşte toate fleacurile pe care le-a văzut în biserică, bârfeşte. De ce? I-a trecut durerea. S-a tămăduit şi i-a trecut. A fost furat. De asta omul ortodox este perfect echilibrat. El nu poate veni decât în echilibru. Creştinul, după cum zice Sf. Ioan Gură de Aur, are nevoie de nervi de oţel. Lucru interesant: atunci când am trecut prin cele mai grele experienţe existenţiale – sunt foarte uşor de identificat din cărţile pe care le-am făcut –, nicidecum nu m-am îndreptat spre Biserică.

Nu demult m-am întâlnit cu Păun şi mi-a zis că mi se traduce „Diazepamul" pentru America, într-o antologie de-a lui Adam Sorkin. Desigur, pentru mine nu a însemnat numai decât un eveniment. Dar nici nu mă stânjeneşte aşa de tare cum m-a stânjenit vestea despre proiectul publicării unui alt volum de poezii de-ale mele, pe care eu le şi uitasem, dar care s-au păstrat la unii prieteni. O ruşine de volum. Diazepamul este o reducere la absurd a utopiei nietzschiene despre supraom. Un lucru care s-a întâmplat, nu a fost închipuit. Este documentul absenţei lui Dumnezeu. Şi nu este numai postmodernist, chiar dacă aşa vor să-l prezinte Cărtărescu şi alţii care au scris despre el. Eu personal niciodată nu m-am considerat un postmodernist, nici mai târziu, când ştiam deja mai multe despre postmodernism şi când postmodernismul devenise la modă la noi. Chiar dacă de multe ori am comis texte postmoderniste, n-am făcut-o pentru că eram un adept, un susţinător al lui, ci pentru că, în neastâmpărarea mea literară, am scris în toate felurile şi genurile, chiar dacă foarte puţine le-am publicat, mă refer aici şi la roman şi la teatru. Sincer să fiu, eu chiar aveam o „ciudă" pe postmodernişti. Pentru că „n-au talent". Pentru mine postmodernismul se asocia şi se asociază cu sterilitatea creativă. Excepţie face Salinger, care nu înţeleg de ce este considerat postmodernist, eu mai degrabă îl văd ca pe un Cehov în variantă americană. De aceea eu nu înţeleg de ce unii poeţi, fără îndoială talentaţi, o fac pe postmoderniştii numai pentru că e la modă. Nici măcar nu mai e la modă.

Întrebare: *Pregăteşti o carte în care pui faţă în faţă reprezentanţi ai Bisericii cu scriitori postmoderni din Basarabia şi România, încercând să arăţi poziţiile pe care se situează oamenii de cultură faţă de Biserică*.

Răspuns: O carte despre poziţia Bisericii faţă de postmodernism şi invers. Îmi cer iertarea de la unii prieteni care sunt indignaţi de faptul că eu „îmi bag nasul unde nu trebuie, în loc să mă pocăiesc", după cum am auzit vorbindu-se. Ca să fac o paranteză, într-o zi au apărut la mănăstire doi oameni de la televiziune, nu ştiu cine, care au venit să „verifice" dacă ceea ce spun eu sunt afirmaţii personale sau părerea Bisericii. Eu tocmai eram plecat şi ei au discutat cu un părinte, care a absolvit Academia de la Zagorsk. Desigur, le-ar fi plăcut să audă că eu de fapt sunt un scandalist care îl invidiază pe Eminescu că a scris poezii aşa de bune. Cred că voiau să mai facă ceva spre lauda lui Eminescu, despre care eu am scris în contradictoriu cu părerea

poporului român, fiind chiar la început de ianuarie. Numai că ei au fost dezamăgiţi, căci afirmaţiile mele nu contrazic doctrina ortodoxă. Când şi cum am „învăţat eu aşa repede toate astea", deocamdată rămâne o minune pentru persoanele în cauză. Le amintesc numai că nu eu mă bag unde nu trebuie. Nimic din ce am scris eu în ultima vreme, fie că scriu despre Eminescu sau despre spectacolele de teatru, nu iese din spaţiul de acţiune al Bisericii. Biserica nu e aşa de mică precum ar vrea să o vadă unii. Despre poziţia Bisericii faţă de postmodernism, cunosc o carte foarte „postmodernistă", publicată la Timişoara de către Facultatea de Teologie Ortodoxă în colaborare cu nişte străini: *O teologie a postmodernităţii*. Şi pentru că nu mi-a plăcut această carte, daţi-mi voie să-mi spun şi eu părerea. Să observi o chestie foarte interesantă. În timpurile noastre atât de democratice, ortodocşilor nu li se dă voie să vorbească. Şi eu zic: vă rog frumos, daţi-mi voie să precizez, pe mine nu mă cheamă Apetroie, ci Vladimirescu, adică ceea ce spuneţi dumneavoastră că e ortodoxie, de fapt, nu e ortodoxie. Cu ce am violat eu libertatea aproapelui? Eu nu i-am spus: „fă-te ortodox!", ci numai: „nu eşti ortodox". Dacă un cetăţean umblă cu acte false, el este tras la răspundere. Cui i-ar plăcea să aibă cel puţin un dublor, pe care să nu-l cunoască, şi care să-i scoată în fiecare săptămână banii din cont? Cazul postmodernismului este altul. Majoritatea postmoderniştilor ar râde să audă de o teologie a postmodernităţii. Totuşi, nu toţi. Şi pentru aceştia am gândit să facem această carte. În România am cunoscut mulţi preoţi, dar mai ales studenţi la teologie, care simpatizează postmodernismul, alţii care îl detestă, fără să ştie nici unii nici alţii prea bine despre ce este vorba. Nici postmoderniştii nu ştiu prea bine ce este ortodoxia. O poziţie a Bisericii faţă de postmodernism, una cel puţin civilizată, făcută anume pentru postmoderniști, nu pentru enoriaşi, nu ar dăuna nimănui. Mai ales că postmodernismul nu este decât o ramificaţie a unei mişcări anticreştine foarte mari, New-Age, şi n-are la bază decât nişte erezii, despre care Biserica este cea mai în măsură să vorbească. Postmoderniştii, în goana lor după definiţiile propriului curent, nu-şi caută originile unde trebuie. Ei nu trebuie să se caute în istoria culturii, ci în istoria religiilor, şi atunci vor suporta un mare şoc: ei nu sunt deloc revoluţionari. Întemeietoarea postmodernismului este, de fapt, Elena Blavatkaia, iar postmodernismul a fost schimbat la naştere din leagănul teosofiei în leagănul culturii. Nu e de mirare că el se tăvăleşte

prin toate curentele şi genurile până nu le mai distinge, el nu este cultură şi nici nu se vrea aşa ceva. O carte document despre aceasta este cea mai indicată. Nu critica postmodernismului din prisma ortodoxiei şi nici cea a ortodoxiei din prisma postmodernismului, ci anume un dialog spontan care să-i surprindă şi pe unii şi pe alţii aşa cum sunt. Ca să nu se spună pe urmă: ştiţi, de fapt postmodernismul nu zice aşa ceva, de fapt postmodernismul acum e altul, replica lor preferată. Mai ales că noi vorbim despre postmodernism aşa cum a pătruns el în România. Multe din cărţile vândute în biserici sunt făcute mai degrabă pentru a gâdila orgoliul oamenilor deja în bisericiţi, uitând că scopul lor ar trebui să fie mai înainte cel de a face cunoscută ortodoxia şi nu de a-i certa laolaltă pe toţi cei care încă nu au ajuns la biserică. Dacă Ap. Pavel ar fi făcut astfel predicând elinilor, l-ar fi omorât pur şi simplu. Pe acest principiu va fi construită şi această carte. Nu ascundem faptul că, de multe ori, oamenii bisericeşti fac declaraţii – nu spunem nemotivate –, dar nedocumentate. Şi-atunci lucrurile acestea dăunează chiar Bisericii. Cu referire la modernism, de multe ori se aduce acelaşi calificativ – satana. Dar dacă omul cu care stai de vorbă nici măcar nu crede că există satana? Atunci trebuie să-i vorbeşti din cele pe care le cunoaşte şi el, nu doar ca să te lauzi cât de multe ştii tu despre ortodoxie, ci pentru a te face înţeles şi astfel să-ţi arăţi dragostea. Ce folos că i-ai demonstrat omului că nu se va mântui, dar nu l-ai făcut să iubească ortodoxia? Aceasta este ca şi cum îi interzici să se mai mântuiască. Nu aşa ne învaţă marii dascăli ai ortodoxiei: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul şi alţii, care au propovăduit păgânilor, dar unor păgâni care aveau deja o cultură cum este cea elină. Nici Hristos nu le-a zis dintr-odată iudeilor că este Dumnezeu, ci Fiul lui David, căci evreii erau foarte mândri de faptul că erau fii ai lui David. Aş vrea că dialogul ce urmează să depăşească acest nivel. Să discutăm luându-i ca exemplu pe Sfinţii Părinţi, în cunoştinţă de cauză. În fiecare epocă, Biserica şi-a avut reprezentanţii ei, purtătorii de cuvânt care i-au combătut cu argumente demne pe oponenţii săi – gnosticii, astrologii, arienii, nestorienii, religianiştii ş.a., având la bază cel puţin o elementară cunoaştere a teoriilor lor. Mi-am propus să fac această carte fără concluzii. Vreau să chem la dialog şi reprezentanţi ai postmodernismului şi reprezentanţi ai Bisericii, oameni competenţi, care au avut contact direct, care cunosc fenomenul din interior. Eu

cred că e cel puţin interesant.

Întrebare: *Care sunt acele teme şi probleme pe care le abordează teologii şi literaţii*?

Răspuns: Temele? Ştii că înainte de a pleca nu mi-am pregătit întrebările mele, mi-am zis că aş putea fi deja afectat de gândirea ortodoxă, după o perioadă, nu zic lungă, dar experienţa, după cum ţi-ai dat şi tu seama, este foarte puternică şi ar putea să-mi modifice (şi aş vrea să fie aşa!) unele sentimente şi atitudini. De aceea v-am rugat – pe tine şi pe Galaicu Păun – să pregătiţi nişte întrebări, ca să provină de la nişte postmoderniști vii, care trăiesc cu asta, căci eu nu mai trăiesc cu postmodernismul. De fapt, chiar dacă Cărtărescu m-a inclus în cartea lui, eu niciodată nu m-am simţit în postmodernism şi nici nu am fost.

Dumitru Crudu: *Da*, *apropo*, *Cărtărescu te consideră printre primii trei scriitori tineri postmoderni din România*, *în general Marius Ianuş*, *tu*, *Vakulovski*, *iar noi*, *ceilalţi*, *suntem la coadă*.

Monah Savatie: Are dreptul.

Întrebare: *Nu poţi să fii scriitor postmodern şi ortodox în acelaşi timp*?

Răspuns: Uite, întrebarea asta mi-a dat-o şi Păun, şi l-am întrebat şi eu pe părintele Andrei Kuraev, ştiind prea bine răspunsul dinainte. Depinde ce păstrăm din posmodernism. Dacă luăm fundamentul doctrinar la nivel de atitudine existenţială, nu putem. Dar dacă luăm aspectul stilistic şi tehnic de tratare a mesajului, putem. Deci, poţi să fii purtător al unui mesaj creştin ortodox, recurgând la modalităţile sau mijloacele de exprimare stilistice ale postmodernismului. Exemple similare avem chiar în patristică ortodoxă. Expresia acestui fapt o găsim la Apostolul Pavel când spune: „cu evreul am fost evreu, cu elinul – elin, cu păgânul – păgân, cu toţi toate m-am făcut, ca măcar unul să se întoarcă". La acest nivel, pot prelua orice din postmodernism şi să-l aplic, să-l folosesc în predica mea. Mai puţin ce? Chestiunile care contrazic evident doctrina ortodoxă. Deci, din punct de vedere dogmatic, eu nu pot să spun că Dumnezeu a adormit, căci Dumnezeu nu doarme, cu toate că este foarte frumos pentru un postmodernist. Dar eu fac o concesie şi zic: Da, Dumnezeu a adormit. Am contrazis cu ceva doctrina ortodoxă? Da şi nu. Dar de ce-a zis David: „Dumnezeu S-a sculat ca un voinic ameţit de vin"? (Ps. 77, 71). Foarte postmodernist. Însă ce vreau să zic eu când spun că Dumnezeu a adormit? Care Dumnezeu, unde, de ce şi în

ce anume fel? Unde a adormit? În mine. Şi nu Dumnezeu, că Dumnezeu nu doarme şi nici nu se odihneşte, chiar dacă aşa scrie în decalog, a adormit asemănarea lui Dumnezeu, pe care eu trebuie s-o am şi s-o port în mine. Iată, această asemănare a lui Dumnezeu a murit, a adormit în noi, şi noi trebuie s-o trezim. La acest nivel, vezi, eu pot recurge şi pot interpreta sau prezenţa o frază evident scandaloasă, postmodernistă. S-o adaptez sau, mai bine zis, s-o fac înţeleasă pentru un postmodernist. Intervin alte dificultăţi. Dacă ceea ce voi face eu se va mai chema postmodernism, pentru că aceste elemente nu sunt tipice doar postmodernismului. Ş-atunci, când vorbim de postmodernism, vorbim desigur în ansamblu, în totalitatea lui, pentru că orice stil, orice curent, are nişte trăsături caracteristice. În clipa în care noi renunţăm la ele, noi îl distrugem şi-l introducem într-un fond comun, să-i spunem, al ideilor umane şi dispare tocmai ceea ce-l caracterizează şi-l reprezintă. Curios că poeţii mari pe care i-a dat vreun curent, de regulă nu exprimă prea concret tezele curentului, în timp ce poeţii-teoriticieni se pierd în umbră. Şi astfel avem, pe de o parte, teoria curentului, dar fără poeţi, iar pe de altă parte, poeţii, dar fără curent, nişte poeţi care s-ar potrivi foarte bine oricărui alt curent.

Dumitru Crudu: *Eu nu vreau să fiu un partizan al postmodernismului*…

Monah Savatie: Te rog să fii…

Dumitru Crudu: *Nici n-aş putea… mi se pare că şi postmodernismul are o durată efemeră, nu e ceva etern. Dar postmodernismul, vorbeai tu mai înainte de caracteristicile lui, între multe altele, o are şi pe cea de a fi ironic, ludic. Mă gândesc că ironizarea unor fenomene, a unor lucruri care apar în societate este un fapt benefic. E un fel de eliminare a răului printr-o…*

Monah Savatie: … hilarizare

Întrebare: *Da, da. Şi lucrul acesta îl face mult mai bine un postmodern decât un modern sau un tradiţionalist. Acum problema pe care şi-o pun mulţi postmoderni este dacă, săpând în profan – profanul realităţii – pot să ajungă la sacru, la divin, la elemente creştine, adică mergând poate pe un drum opus, dar ajungând tot acolo. Crezi că e posibil drumul ăsta*?

Răspuns: În primul rând vreau să te întreb dacă chiar crezi că un postmodernist poate hilariza mai bine decât Gogol în „Revizorul”, sau decât Caragiale?

Dumitru Crudu: *Daaa*…

Răspuns: Şi acum să mergem mai departe. Dacă sunt alte drumuri? Ortodoxia nu indică drumuri, dimpotrivă, ortodoxia învaţă că toate sunt drumuri ce ar putea să ducă spre Dumnezeu. Nu în sensul că dacă eu sunt budist, sunt pe calea spre Dumnezeu, şi nu în sensul că dacă eu păcătuiesc, e bine că eu păcătuiesc, pentru că astfel voi ajunge la Dumnezeu – este o prostie a lui Luther. (El s-a luat după cuvintele Apostolului: „unde s-a înmulţit păcatul, acolo va prisosi harul". Şi ce s-a gândit – hai să păcătuim, ca să prisosească harul în noi! Pe urmă s-a şi căsătorit cu o călugăriţă şi pentru că el, Luther, nu şi-a putut păstra fecioria, a considerat că şi călugăria este împotriva firii umane şi nici Maica Domnului nu este Pururea Fecioară, pentru că, de nici măcar Luther nu a putut să fie). Deci nu în acest sens. Dar atunci când sufletul însetat de adevăr, de absolut, cu adevărat caută, sincer, dezinteresat, în calea lui imediat sau în mod neapărat apare, dacă tot suntem în ortodoxie, vrăjmaşul, diavolul, care îl abate de la drumul său, îi scoate în cale funiile în care să-şi frângă gâtul. Sau dacă ştii cântecul lui Vâsoţki „Gonzont": „I oto vsiudu streleaiut po koliosam…" (De peste tot se trage asupra noastră/ne ciuruiesc roţile). Deci ne întinde aceste otgoane, aceste capcane, aceste gropi. Este evident că atunci când cu adevărat căutăm adevărul, în clipa când cădem într-o astfel de groapă, ne aflăm pe drumul nostru spre adevăr. Această groapă este binevenită şi este folositoare. Este una dintre treptele care ne conduc spre adevăr. „Ispitele trebuie să vină", ne-a spus Mântuitorul, „dar îndrăzniţi, Eu am biruit lumea". Nimeni nu spune unde este începutul drumului spre Dumnezeu. „Începutul înţelepciunii este frica de Dumnezeu". Mai spun că „sondarea răului" nu este o trăsătură postmodernistă caracteristică. Baudelaire a scris „La fleur du male", dar nu a fost postmodernist, şi nu numai el. Mergem înapoi. Ne ducem la Sofocle. Sondarea acestor subterane, a subconştientului cum îl numeşte mai târziu Freud, nu este o garanţie că vom găsi lucruri noi. Nu este o garanţie că vom face revoluţii. De ce? Pentru că anume acest teren a fost cel mai sondat, pentru că el este cel mai la îndemână pentru om. De aceea, chiar exclud posibilitatea descoperirii noului prin această metodă. Dar nu exclud rostul ei, mai ales că ea este inevitabilă. Şi în cazul în care ea se face dinspre haos spre Dumnezeu, este bine, dar nu şi dacă se face invers, dinspre Dumnezeu spre haos. Creştinul se deosebeşte de restul lumii prin aceea că el nu mai caută, el a găsit.

Domnia răului ne poate trezi dorul de bine. Şi din acest punct de vedere, prezentarea răului nu este numai decât împotriva lui Dumnezeu. Depinde de scopul pentru care prezint eu răul: ca să-l apăr sau ca să-l deplâng? Una este *Crimă şi pedeapsă* a lui Dostoievski, şi alta este *Genealogia moralei* a lui Nietzsche sau *Noua dezordine amoroasă* a lui Brukner. În Biblie sunt multe pasaje de revoltă împotriva lui Dumnezeu, chiar la Iov, şi Duhul Sfânt nu S-a sfiit să le îngăduie. Dar ce se întâmplă de fapt? Noi încă nu am cercetat locurile unde ni s-a spus că, cel puţin, ar putea să fie Dumnezeu, dar am şi început să-L căutăm acolo unde El nici măcar nu a promis să fie. De unde am aflat noi despre Iisus Hristos? Din Evanghelie, din Scripturi. Şi-atunci, de ce nu citim Scriptura, ci-L căutăm în altă parte? Noi încă nu am cercetat locurile unde Dumnezeu cu gura Lui a promis să fie, şi de acum am şi pornit să-L căutăm aiurea. O stradă nu o poţi găsi indiferent de direcţia în care ai porni, ci întrebi sau citeşti ce mai scrie pe pereţi. Dar să recunoaştem că un locuitor al oraşului te va duce mai repede unde doreşti, decât dacă te-ai apuca tu singur să descurci hărţile. Aşa este şi cu Dumnezeu, de ce să-L cauţi singur într-o istorie care deţine toată informaţia despre locul unde se află El? Dacă ai trăi în Papua, poftim, dar cu biserica peste drum şi cu bibliotecile în casă, nu înţeleg. Şi asta o spun după mine, eu citeam toate porcăriile posibile, de la taoism, budism şi altele, dar niciodată nu am citit Sfinţii Ortodocşi, pentru că nu-mi inspirau încredere. Mă iritam când vreunul din colegii de Facultate îmi propunea să-i citesc, ziceam că sunt debili mintali. Eu îmi închipuiam nişte moşuleţi care nu ştiu decât cum se bat metăniile şi cum se face corect semnul crucii, şi eram convins că toate aceste cărţi sunt pline de greşeli gramaticale, iar de sens nici nu mai vorbeam, ele trebuia să fie pur şi simplu ilizibile. Tatăl meu, care m-a învăţat acest lucru, şi până azi crede aşa, dar nu a citit încă nicio carte a vreunui Sfânt, ci numai comentariile pe care le-a învăţat la facultatea de Filosofie din Leningrad. Prima carte am citit-o numai din respect pentru Gabriel Marineasa, care-mi este şi azi un bun prieten. Am zis, dă să văd şi eu ce citeşte Gabi. Şi n-aş fi citit-o dacă aş mai fi avut şi altceva la drum, am citit-o ca să-mi mai treacă plictiseala, pe tren. Iar peste vreo două luni, m-am dus la mănăstire şi azi sunt călugăr. Aşa este literatura ortodoxă – pentru ea îţi dai viaţa. Măcar şi asta ar trebui să ne pună pe gânduri. Noi nu căutăm acolo unde trebuie. Şi zic asta ca unul care a căutat mai nebuneşte decât caută „intertextualiştii" noştri

care scriu poeme despre nebunie, stând la o terasă cu cafeaua în faţă. Asta nu-mi place la postmoderniști, că mulţi din ei scriu despre lucruri pe care niciodată nu le-au trăit, sunt redactori la reviste importante, au o viaţă normală, dar, totodată, se alintă în scris şi o fac pe măscăricii şi pe oamenii cu „frământări metafizice". Mulţi dintre ei nu mai caută şi nici măcar nu au capacitatea de a căuta. Cine caută găseşte. Căci dacă omul „însetoşează de dreptate", el va ajunge la Dumnezeu, chiar dacă va trebui să treacă prin postmodernism sau să fie hoţ de maşini. Iar dacă omul nu caută nimic, cu atât mai mult el nu poate să-L găsească pe Dumnezeu. El seamănă cu un adolescent coşuros care se umflă în oglindă de fiecare dată când iese din baie, uitând că există campioni la culturism. Şi căutarea lui Dumnezeu prin „sondarea răului" este un fel de a te umfla în oglindă, până ajungi la impresia că ţi-au crescut muşchii. Dar asta este numai o impresie. Mai sigur este să mergem la o sală de sport şi să exersăm. Iar sala aceasta este chiar Biserica şi atleţii ei sunt Sfinţii Părinţi. Că nu cumva atunci când vom ieşi pe plajă alături de adevăraţii atleţi, toate iluziile noastre din oglindă să se spulbere. Plajă, desigur, este judecată viitoare.

Întrebare: *Vom devia un pic, pentru că mă interesează problema răului şi ceea ce ai spus mai înainte – dacă poate fi definit. Apropo, de ceea ce spuneai la început – că răul ar fi absenţa binelui. Aş vrea să revenim la aceasta şi să vedem dacă răul are o natură aparte sau natura lui este una care ţine de gol. Adică dacă esenţa lui este chiar vidul. Şi atunci când cineva face ceva rău, poate o face din incapacitatea de a face bine.*

Răspuns: Sigur că aşa este. Aşa definesc răul Sfinţii Părinţi. Mai spun – nu din incapacitatea de a face bine, pentru că această capacitate de a face bine a fost sădită în noi chiar de la început, ci din atenuarea, din uzarea ei apare răul. Ce spunem noi că este binele? El e trăsătura fundamentală a lui Dumnezeu. Pentru că atunci când spunem „bine", noi înţelegem şi dragoste. Dar Dumnezeu este dragoste. Şi atunci această capacitate de a face bine nu este altceva decât acea „asemănare a lui Dumnezeu", după care a fost făcut omul. Asemănarea constă în faptul că noi, oamenii, avem sădit în noi acele trăsături ale lui Dumnezeu – binele, milostenia, disponibilitatea de a ne jertfi. Prin asta spunem că suntem asemănarea lui Dumnezeu. „După chipul Lui" – înseamnă că suntem stăpânitori, adică liberi, cu voinţă liberă şi nemuritori. Ceea ce am păstrat noi după căderе este doar chipul –

adică noi ne-am păstrat veşnicia sufletului, chiar putem vorbi de o fatalitate a veşniciei, de care creştinul, atunci când vine la întâlnire cu Dumnezeu, se cutremură. Şi cu adevărat, nu de puţine ori, este tentat să-L roage pe Dumnezeu să-i ia această nemurire. Adică spaima de pedeapsă – de pedeapsa veşnică – este atât de mare, încât ar prefera să renunţe la fericirea veşnică, desigur din cauză că nu o cunoaşte, şi de a primi sau a accepta moartea veşnică – adică nefiinţa, inexistenţa. Era un poet, numele căruia îmi scapă, care spunea: „nu moartea mă înspăimântă, ci veşnicia ei". Noi spunem că veşnicia morţii nu este ca în dialogurile lui Platon, că intrăm în nefiinţă, şi pentru aceasta moartea nu trebuie să ne înspăimânte, pentru că cel mort nu mai există şi nu-l mai doare şi nu mai suferă. Şi spune că doar spaima noastră premergătoare morţii o face dureroasă, iar moartea însăşi ar fi un fapt care ne vindecă, ne scoate din circuit, din lumea suferinţei şi ne duce în nefiinţă. Deci nu de această moarte, nu de veşnicia nefiinţei ne cutremurăm noi, pentru că nu am avea de ce ne cutremura, pe bună dreptate, după părerea personajului lui Platon, cum să te cutremuri, dacă nu mai exişti? Pe noi ne înspăimântă acea veşnicie din care a plecat binele, acea veşnicie din care a plecat începătorul binelui – Dumnezeu. Acest spaţiu se numeşte, în învăţătura ortodoxă, iad. Şi dacă este ceva cu adevărat cutremurător nu este faptul că noi murim, ci faptul că nu murim niciodată. Dar mă întrebi dacă omul face rău din incapacitatea de a face bine. Nu, ci din voinţa sa liberă. Pentru că acea voinţă liberă, acel chip al lui Dumnezeu care ne-a fost dat, nu s-ar mai numi voinţă liberă dacă Dumnezeu ar încălca-o. Şi răul a intrat în lume anume prin această voinţă liberă a făpturii. La început a îngerului căzut, satana, lucifer, iar lucifer, din invidia pe care a simţit-o faţă de oamenii Adam şi Eva care trăiau în rai, a intervenit şi i-a abătut prin însămânţarea răului în gândurile lor, prin pornirea spre rău. Iar ei, prin voie liberă, au acceptat-o. Vezi că nici diavolul nu i-a impus Evei să muşte, ci doar i-a propus, şi nici Dumnezeu nu i-a făcut pe oameni incapabili de a face rău, ci înclinaţi şi spre rău şi spre bine, pentru că libertatea lor să fie deplină. De aceea noi spunem că nu Dumnezeu este creatorul răului, şi nici nu poate fi. Dumnezeu l-a creat pe diavol, dar Dumnezeu nu l-a creat diavol dintru început, ci înger luminos, şi doar prin voinţa liberă a acestuia din urmă răul a pătruns în alcătuirea lui, adică binele a dispărut şi răul s-a făcut cu putinţă, astfel a apărut diavolul, „creându-se", am putea spune, singur. Iar omul îl imită în

acţiunile sale pe începătorul răului.

Întrebare: *Este interesant că postmodernismul nu este depresiv, nu este descurajant. Este un curent în care, după cum spunea Mircea Cărtărescu într-un eseu publicat în Competiţia continuă, scrisul emană plăcere şi promovează bucuria, promovează stări luminoase şi valori umaniste. Simt că postmodernismul, ca şi orice alt curent literar pe vremuri, acum s-a apropiat de capăt, e la finalul drumului.*

Monah Savatie: Îşi trăieşte agonia.

Dumitru Crudu: *Da, îşi trăieşte agonia. Şi lumea caută alte soluţii, alte căi. Unii zic că va veni un nou clasicism, un nou umanism. Alţii consideră că vom intra într-o epocă manieristă. Unii vorbesc chiar că s-ar putea să trăim un fel de modernism târziu, pentru că şi postmodernismul, la rândul lui, a fost doar o nuanţare a modernismului. Bineînţeles că sunt o mulţime de teorii. Interesant este dacă va exista (va urma) pe viitor o apropiere între religie şi literatură.*

Răspuns: Mai întâi despre teza cu atitudinea luminoasă, solară a postmodernismului. Vreau să te contrazic. Noi nu spunem că doar promovarea făţişă şi brutală a nihilismului, a haosului existenţial contravine religiei, ci sunt unele chestiuni de nuanţă. Adică de ce postmodernismul nu promovează aceste stări abisale, să le spunem, extreme? Aceasta-i întrebarea. Aş zice că din acelaşi motiv din care nu promovează nici sentimentele dulcege, de dragoste romantică, idilism, nu propovăduieşte utopii. De ce? Din acelaşi motiv. Adică: postmodernismul este un fel de echilibristică, „ai intrat în horă – joacă". Postmodernistul nu-şi permite „slăbiciuni", să zicem să descrie pe o pagină întreagă nostalgia unui băiat din sat care a ajuns scriitor celebru şi i s-a făcut dor de mama şi de şesul cu gâşte, fără să le caricaturizeze pe urmă, un fel de „am glumit". Din momentul în care pentru un postmodernist copacul, piatra, avionul şi preşedintele Uniunii Scriitorilor au aceeaşi însemnătate în univers, el simte aceleaşi trăiri şi emoţii faţă de fiecare în parte, sau cel puţin încearcă, îl obligă dogmatica postmodernistă. De aceea el nu-şi îngăduie să aibă sentimente aprinse, prea sincere, chiar şi pentru faptul că prin aceasta el ar recunoaşte o mai mare importanţă a faptului sau a obiectului descris, l-ar pune în superioritate faţă de lumea înconjurătoare. Am primit o scrisoare la mănăstire de la un prieten postmodernist, un prieten comun. Nu-ţi închipui ce om sensibil şi sincer, deloc nu seamănă cu textele teribile din cartea lui. Chiar mi-a scris că îi este dor

de mine. Unde ai mai văzut tu postmoderniști de ăștia? Postmodernistul, ca și Rimbaud, zice: „eu sunt celălalt", sau mai exact: „eu suntem". „Sunt în mine niște doi", cum spunea Arghezi. Și-n clipa în care el s-ar arăta deznădăjduit, ar arăta un exces de sentimentalitate, el ar contrazice esența lui postmodernă de „tip ironic". Cât privește bucuria postmodernistului, e și asta o chestiune. Sfinții ortodocși în icoane se deosebesc de fotografiile din revistele iehoviste. Prin ce? Prin faptul că ei nu zâmbesc așa de violent că „sfinții" iehoviști. Nicăieri în Noul Testament nu avem niciun pasaj care să ne arate că Hristos a râs, atât doar că spune – S-a bucurat cu duhul: „Și Iisus S-a bucurat cu duhul". Ce-o fi asta? Cu toate că cunoaștem o icoană, „Zâmbetul Sfântului Serafim", frumoasă, dar e singura pe care, în puțina mea cultură iconografică, o cunosc cu zâmbetul unui Sfânt. De aceea chiar aș vrea să tratez și m-a interesat chestiunea – unde se termină zâmbetul fericit pentru a lăsa loc râsului batjocoritor? Unde începe ironia îngâmfată? Aici aș vrea să spun că zâmbetul postmodernismului este unul de superioritate, este unul zeflemitor, și de aceea nu aș spune că este o solaritate pozitivă. (Un astfel de zâmbet l-am văzut demult, când încă citeam așa ceva, pe prima pagină a gazetei postmoderniste „Art Panoramic" de la București, o hidoșenie care așa se și chemă: „Zâmbetul Postmodernismului"). Este o solaritate, dacă vrei… cu dinți, zâmbetul sinucigașului. Cineva-mi povestea despre un sinucigaș din Iași, care, înainte de a sări de la balcon, s-a așezat și a tras o țigară. Expertiză a stabilit ușor acest fapt, pentru că a găsit chiștoacele. Și cam asta e atitudinea postmodernistului: zâmbește, trage o țigară…

Dumitru Crudu: *Spune un banc*…

Monah Savatie: …spune un banc și după asta sare. Ca ortodox, eu nu recunosc în acest zâmbet niciun fel de solaritate. De ce? Chiar și pentru faptul că o cunosc în primul rând, dar și pentru faptul că este absent Dumnezeu. Eu nu pot înțelege zâmbetul meu în afara lui Dumnezeu. Eu nu mai am motiv să râd. Dacă Dumnezeu nu există, eu… cum zice și apostolul Pavel: „Dacă Hristos n-a înviat, atunci zadarnică este predica noastră, zădarnică-i credința voastră. Bem și mâncăm, căci mâine murim". Și din acest punct de vedere, eu îi susțin pe postmoderniști, și nu doar pe ei. Eu pot înțelege și atitudinea ateistă. Cu adevărat, dacă presupunem că Dumnezeu nu există, ce rost are călugăria, ce rost are abstinența? De aceea eu nu-i înțeleg pe unii puritani care, propovăduind o viață plină de abțineri, în același timp

neagă existenţa lui Dumnezeu. De ce a fost feciorelnic Kant şi n-a umblat prin crâşme? Ca să scrie „Critica raţiunii pure”? Uite asta eu n-o mai înţeleg.

Întrebare: *Nu crezi că există şi postmoderni atei şi postmoderni creştini*? *Am traversat o epocă foarte complicată – cea comunistă*, *de la care nu a trecut aşa de mult timp*, *mai puţin de un deceniu*. *Unii postmoderni cu care vorbeam recunosc că au rămas tributari acelei epoci*. *Adică au rămas atei*. *Şi totodată există un scriitor ca Alexandru Muşina*, *care este ortodox şi scrie o poezie postmodernă de calitate*.

Monah Savatie: Şi e unul dintre teoreticienii postmodernismului românesc.

Dumitru Crudu: *Da*. *E adevărat că ultimele lui texte*, *de când s-a produs căderea comunismului şi de când a devenit un adevărat ortodox*, *sunt diferite de cele pe care le-a scris înainte*. *Asta e părerea mea*. *E interesant că cei care au rămas atei – şi chiar trebuie analizată treaba asta – şi n-au reuşit să iasă din mreaja unui materialism excesiv* (sic!), *sunt pe undeva şi nişte scriitori depresivi şi care*, *prin ceea ce fac*, *închid uşile*. *Adică textele lor sunt din start fataliste*. *Poeziile lui Muşina*, *sau ale lui Stoiciu*, *Danilov conţin o speranţă*, *o lumină*. *Mie mi se par nemaipomenite şi poeziile şi prozele şi piesele de teatru în care*, *la un moment dat*, *dintr-un context nefast*, *izbucneşte o lumină*. *O lumină umană*. *Sigur că lumina asta nu este neapărat o uşă deschisă spre cer*, *dar totuşi e un drum tot spre înalt*, *spre… spre Dumnezeu*, *până la urmă*.

Monah Savatie: Să nu uităm că a spune că Dumnezeu există, nu este totul. Este abia primul pas. Şi gnosticii spuneau că Dumnezeu există. Faptul că există câteva mii de secte creştine trebuie să ne pună pe gânduri atunci când începem să vorbim de Dumnezeu. Nu mai vorbesc de curentele orientale, sau de musulmani. Toţi spun că Dumnezeu există. Ceea ce am discutat şi cu părintele Andrei Kuraev, este anume acea relaţie a postmodernismului cu religia, despre care m-ai şi întrebat. Relaţia este directă, prin faptul că sau o respinge, adică luptă cu religia, sau o interpretează, după cum îi şi stă bine unui postmodernist. Aceasta este esenţa postmodernismului – de a prelua, de a interpreta, de a pune într-o nouă lumină. Aici intervine un pericol foarte mare. Spui că simţi o lumină din unele poezii ale lor. Pentru început, aş delimita două forme de apostazie, îndepărtare de Dumnezeu, două categorii de oameni. Unii, care neagă existenţa lui Dumnezeu, ateii, şi alţii, care, deşi recunosc că Dumnezeu există, totuşi

îl interpretează cum vor ei, aceştia sunt ereticii. De aceea îţi spun cu certitudine – nu poate exista poet postmodernist creştin, el poate fi sau ateu sau eretic. Creştinismul are o conştiinţă dogmatică foarte exactă, foarte riguroasă. Doctrina ortodoxă nu se schimbă. Ea este concretă, aceeaşi pentru toate timpurile. Ea este în afara timpului. Postmodernismul este tributar timpului, epocii. Acelaşi Muşina spune, în cărţulia *Unde se află poezia*, că noi trăim într-o societate industrializată. Faptul şi-a pus amprenta asupra comportamentului uman, asupra sensibilităţii, a dat naştere unui nou mod de a vedea lucrurile şi de a (re) simţi şi a primi, vedea realitatea. Spre deosebire de omul din Evul mediu, care se plimba prin câmp şi culegea mure, omul sec. XX, care zboară în avion şi vorbeşte la celular, are o altă deschidere, o altă paradigmă. Deci, e nevoie de o nouă cultură, pentru o nouă sensibilitate. Cam aşa ceva. Ortodoxia este de acord parţial cu lucrul acesta. Omul poate recepta şi primi lucrurile realităţii imediate altfel, dar nu altfel fundamental, ci nesemnificativ. Şi în esenţă, lucrurile grave, care privesc direct mântuirea noastră, ele sunt neschimbate. Şi aici se desparte ortodoxia de postmodernism, una e în veşnicie, iar altă în timp. Cel care este în timp, nu-L poate aduce pe Dumnezeu la sine, trebuie să se ducă el în veşnicie, în ospeţie la Dumnezeu. Dumnezeu nu încape în casa timpului, în schimb El te aşteaptă în palatul Său, pentru a-ţi sluji ţie. Iar postmodernistul, chiar dacă spune că este Dumnezeu, nu se duce la El, ci vrea să-L înghesuie pe Dumnezeu în căsuţa sa. Postmodernistului nu-i place că Dumnezeu e atât de simplu şi atât de smerit, el ar fi vrut un alt Dumnezeu, mult mai spectaculos, mai postmodernist. Dar Dumnezeu e simplu, El vorbeşte simplu în Biblie, nu cu intertexte. Ateiştii chiar îi reproşau asta. Simplu nu înseamnă monoton, tot aşa cum nici complicat nu înseamnă spectaculos, nou, variat. Noi toţi am rămas tributari ateismului: imaginea credinciosului încuiat la minte şi incapabil de evoluţie din caricaturile sovietice nu ne părăseşte. Dar nu este aşa credinciosul. Trebuie să ţinem cont de faptul că ortodocşii nu sunt o categorie specială de oameni, nici socială, nici măcar culturală. Există credincioşi din toate sferele acţiunii umane. Paleta este la fel de variată, ca şi a lumii în care trăim. Sunt credincioşi scriitori, fizicieni, doctori. Uite – Dostoievski, Gogol, Lomonosov – toţi erau credincioşi. Avem sfinţi chirurgi cu renume mondial, revoluţionari în chirurgie: Voino Iasineţki în secolul nostru etc. Toate sferele acţiunii umane, care

există în afara credinţei, există şi în interiorul ei, în afară de cele care promovează păcatul, dar sunt puse în slujba lui Dumnezeu. Numai postmodernismul nu, pentru că postmodernismul este acea atitudine existenţială care neagă colectivitatea în favoarea individualismului şi armonia în favoarea dizarmoniei. Iar lumina pe care o simţi ieşind din operele lor, este lumina „stelei care-a răsărit". Acea lumină pe care a sădit-o Dumnezeu în fiecare om de la începutul lumii, lumina „dumnezeului" din noi, care „poate s-a stins demult", deşi nu fără posibilitatea de a se reaprinde iarăşi.

Dumitru Crudu: *Pe mine m-ar interesa, de ce după un deceniu şi ceva, totuşi foarte mulţi au rămas atei – atât mulţi scriitori, cât şi mulţi oameni din alte categorii sociale. Şi îmi amintesc în sensul ăsta cum fusesem şi eu convertit la ateism, pe timpuri. Până să ajung la şcoală, ştiam multe rugăciuni, poezii religioase, mergeam la biserică, împreună cu părinţii. Şi am ajuns în clasa I la şcoală şi după trei luni m-am întors acasă şi încercam să-l conving pe tată-meu, care merge permanent la biserică – îşi spune rugăciunea de câteva ori pe zi – că nu există Dumnezeu.*

Monah Savatie: Spre deosebire de al meu, care este ateist convins, la făcut filosofia la Leningrad) şi până astăzi a rămas aşa. Mi-aduc aminte că mă lua cu el la lecţiile de propagandă ateistă, pe care le ţinea prin brigăzile de colhoz şi pe la fabrici. Veneau după el cu maşina „bobic" şi-mi plăcea… Nu l-am mai văzut demult.

Întrebare: *…Eu încercam să-l conving că Dumnezeu nu există şi eram în clasa I. Bine, asta şi-a lăsat amprentă, deşi astăzi nu mai cred aşa. E şi firesc, acum nu mai pun la îndoială existenţa lui Dumnezeu. Dar astea-s problemele mele, asupra cărora prefer să… să păstrăm tăcere. De ce foarte puţini oameni s-au întors cu adevărat la creştinism*?

Răspuns: Simplu. Creştinismul este o religie al cărui prototip e chiar Hristos. Însuşi Hristos a venit pe pământ şi nu a „atras" prea mulţi adepţi. După logica normală, ar fi trebuit să fie toţi creştini. Noi ne întrebăm – de ce, dacă creştinismul e atât de bun, nu devin oamenii creştini? Nu putem gândi astfel, fiindcă avem experienţa răstignirii lui Hristos. În străfundurile fiinţei noastre, noi ne împotrivim lui Dumnezeu. Noi nu avem cum să-L primim pe Dumnezeu, căci toată firea noastră e îndreptată împotriva Lui. Deoarece firea noastră nu mai este cea de la început, ci tocmai opusul ei. Credinţa este lupta împotriva firii noastre căzute, la început, e mai puţin dragoste pentru

Dumnezeu şi mai mult împotrivire răului. Aici este eroismul credinţei, să-ţi fie dor de un Dumnezeu pe care nu L-ai cunoscut. Noi am pierdut armonia iniţială a lui Adam şi toată viaţa creştinului nu este altceva decât munca de a restabili această armonie pierdută. Vrem înapoi ziua în care am vorbit cu Dumnezeu. Dar asta nu pune în discuţie valoarea creştinismului, ci neputinţa oamenilor. Şi Nietzsche zicea: „Eu am aruncat undiţa, dacă nu s-a prins nimic, nu-i vina mea – lipseau peştii". Una dintre piedicile în calea propovăduirii creştinismului este chiar şi puţina cultură şi deschidere a aceluia căruia i se propovăduieşte, dar şi, nu negăm, urmările ateismului, ce le-a suportat însăşi instituţia Bisericii. Ateismul a distrus toată literatura ortodoxă şi credincioşii noştri pur şi simplu nu au de unde să citească despre creştinism. Şi atunci citesc ce au – reviste ehoviste şi cărţi cu oameni raşi pe cap şi galbeni. După asta el începe să spună că toţi au dreptate. Oamenii noştri de rând au devenit, în marea lor parte, „teozofi", dar nu ortodocşi, drept slăvitori. Ei nu mai „cred" în Dumnezeu, ei filosofează despre Dumnezeu. Dar Dumnezeu nu este o idee – El este o Fiinţă. Şi pericolul care a urmat ateismului, este tocmai filosofia despre Dumnezeu. Omul amestecă ideile religioase şi face din toate un amalgam, un produs personal. Ce înseamnă Dumnezeul unui postmodernist? Să-l luăm pe Galaicu Păun. El poate să scrie despre Maica Domnului, despre Hristos, altă dată despre Buddha, cu influenţe evidente din taoism. Ceea ce nici nu neagă. Sunt nişte lucruri cunoscute, despre care chiar am discutat cu el. Acest fapt însă exprimă atitudinea faţă de religie care nu este altceva, decât un sincretism. Totul se acceptă ca un drum spre Dumnezeu – Dumnezeu este unic, iar budismul şi islamul, toate sunt căi spre acelaşi Dumnezeu. Adică sunt nume diferite ale aceluiaşi Dumnezeu. Postmoderniştii, în marea lor parte, sunt purtătorii acestei idei, în cazul în care nu sunt atei. Prin aceasta ei intră în conflict cu ortodoxia. De aceea polemica între postmodernism şi creştinism este necesară şi inevitabilă. Iată, în mare, motivele pentru care nu se fac toţi creştini. Dacă scapi de ateism, rişti să devii doar „teozof", sau taoist, iar dacă ai şi crezut în Hristos, te pasc cele câteva mii de variante ale pseudocreştinismului, care te îndreptăţesc încă o dată să-ţi faci şi tu un „creştinism" al tău. Tot ce vrei, numai ca să nu ajungi la Hristos. Aşa se încearcă cei tari în credinţă. Aşa ne arătăm şi noi dragostea faţă de Dumnezeu, cu care l-am rămas datori.

Întrebare: *M-ar interesa şi pe mine să continuăm această discuţie, în cadrul căreia ar mai fi multe de spus. Un lucru esenţial sunt faptele pe care le face un creştin. Atunci când face bine, faptele lui sunt o dovadă de iubire. Cred că se petrece ceva în lumea asta. Există un lanţ în care, după mine, suntem prinşi unii de alţii. Dacă eu acum, stând în acest birou, fac un rău, sunt sigur că aceasta va avea repercusiuni indirecte, într-un plan metafizic, chiar asupra prietenilor mei, fie că ei sunt la Bucureşti sau la Vilnus sau în alte părţi. Dar dacă fac un bine, la fel, apar efectele binelui. Şi mă gândesc că e o treabă nemaipomenită că, de multe ori, cel puţin la nivel emotiv, intelectiv, binele ne apropie mai mult de Dumnezeu*.

Răspuns: Ideea pe care ai expus-o mă duce cumva cu gândul la o karmă din filosofiile orientale şi teosofie. Sigur că binele ne apropie de Dumnezeu, dar, şi aici, e o chestiune discutabilă, căci fapta bună despre care zici că ai putea să o faci aici în birou, depinde fatal de scopul cu care e făcută, căci în ortodoxie scopul valorează mai mult decât fapta însăşi. Dumnezeul nostru „caută la inimile oamenilor", nu la faptele lor. Dar să trecem la rău. Dacă, aşa cum zici, săvârşind un rău în acest birou, eu aş putea influenţa negativ asupra apropiaţilor mei, rude sau prieteni ce se află departe şi că răul acesta ar trebui să aibă chiar asupra mea repercusiuni fatale, după cum zici (şi anume asta este karma krişnaită!), atunci trebuie să recunoşti puterea mea asupra acestor oameni. Eu le pot face rău, sau şi mai clar, eu le pot influenţa viaţa, de la distanţă, oricând voiesc, chiar împotriva voii lor şi fără ca ei să o ştie măcar. Şi eu aş fi un tiran, chiar dacă le-aş impune nişte fapte bune. Tirania mea ar rezulta anume din faptul că eu aş face aceasta fără ştirea lor şi împotriva voii lor. Hristos, Dumnezeul nostru, voieşte fiecăruia dintre noi cel mai mare bine cu putinţă şi, cu toate acestea, El nu ni-l impune, nu ne ghidează din atotputernicia Sa, El ne propune acest bine, umblă în urma noastră şi ne roagă să-l primim, tocmai pentru a nu ne încălca voia noastră liberă, pentru a nu viola personalitatea noastră. Aceasta este iubirea, nu să impun eu aproapelui meu binele care mi s-ar părea mie că i se potriveşte. Iată de ce fapta mea n-ar trebui să aibă urmări fatale asupra celuilalt. Dacă eu prin fapta mea, făcută aici, pot influenţa negativ viaţa unui om care este la Bucureşti, atunci de mine depinde echilibrul lui sufletesc şi, la urma urmei, relaţia lui cu Dumnezeu. Adică importanţa lui, influenţa lui în acest triunghi închis al evenimentelor este minimă, ba chiar nulă.

Prin asta eu anulez voinţa lui liberă. Prin asta eu devin chiar un călău spiritual al lui. Lucrul acesta contrazice în primul rând realitatea, până a contrazice dogma creştină despre om că făptură cu voinţă absolut liberă, după chipul lui Dumnezeu, pe care Dumnezeu nu a călcat-o încă niciodată şi dacă vreţi, un paradox, nici nu poate să o calce, nu pentru că n-ar fi atotputernic, ci pentru cele pe care le-am spus mai sus. Omul este liber şi el nu trebuie şi nu poate fi influenţat de factori exteriori şi necunoscuţi, fără acceptul său. Nu spun că nu poate fi influenţat deloc, dar asta numai prin minciună, adică prin înaintarea unor scopuri false în locul celor urmărite – hipnoză, de exemplu. Dar şi aici omul trebuie să-şi dea acceptul că îşi asumă urmările. E treaba lui dacă în urma unui astfel de experiment – fie că este vorba de o şedinţă spiritistă, de yoga sau de patul lui Freud – îşi pierde minţile. Aceste idei şmechere au fost şi sunt atât de bine inoculate, încât până şi babele noastre care vând Makler şi seminţe în trenul Ungheni-Chişinău le discută între ele. Vezi cum până şi tu, om cu cărţi publicate, ai fost atins, sunt convins că absolut inconştient, de această filosofie a karmei, deşi poate puţin răstălmăcită, pentru că e un fel de karma colectivă. La krişnaiţi fiecare are karma lui şi în funcţie de ea poţi spera la o încarnare mai bună, sau mai rea. Să zicem că eu aş comite acum o mare răutate, de exemplu aş lăsa căţelul în ploaie. Ei, această faptă a mea nu va rămâne fără urmări: în următoarea mea viaţă eu voi face numaidecât guturai şi-o să-mi curgă nasul multă vreme, atunci eu îmi voi aduce aminte de această faptă rea pe care am săvârşit-o într-o viaţă anterioară şi-o să-mi pară rău. În brahmanism nimic nu se întâmplă de la sine, totul trebuie să aibă cauză şi efect: karma şi maya. Aceste filosofări poate şi plac şi-s la modă, dar pentru mine ele sunt simpliste şi primitive, ele anulează personalitatea noastră. Toate eforturile filosofiilor orientale sunt îndreptate împotriva personalităţii noastre, scopul lor este să anuleze eul nostru în favoarea eului suprem – brahma. Pentru un european, lucrul acesta este cel mai mare coşmar, căci aceasta este sinucidere. Nu este aşa călugăria ortodoxă. Spre deosebire de orientali, noi nu suntem urmăriţi de fantomele însetate de răzbunare ale propriilor noastre fapte (gândire care ne şi obligă să nu mai comitem fapte, vezi noţiunea de „nefăptuire" în Taoism, care este cea mai mare virtute, „nefăptuirea le înfăptuieşte pe toate, iar cel ce făptuieşte o faptă, pe toate celelalte le lasă nefăptuite"), ci, prin mărturisire, prin taina pocăinţei, avem şansa de a renaşte duhovniceşte în „omul cel nou", un eu înnoit, care să fie

întotdeauna tânăr, vioi, gata de o viaţă mai înaltă.

Dumitru Crudu: *Da, ai dreptate, mai important ar fi ca între mine şi un prieten să nu existe niciodată consecinţele unor fapte, dar aceste relaţii să fie intermediate de către Dumnezeu. Pentru că există întotdeauna un triunghi în care ne aflăm, ideal ar fi, ar fi perfect să fie intermediată relaţia între doi oameni de Dumnezeu*.

Monah Savatie: Prin ceea ce am spus mai sus, eu nu neg relaţia între doi oameni prin rugăciune. Sigur că relaţia dintre doi oameni e intermediată de Dumnezeu. Şi aici îmi vine în cap un cuvânt din cele o sută de capete despre smerenie a Sfântului Efrem Sirul. Zice Sfântul: „Când eşti împreună cu fratele tău, poartă-te cu băgare de seamă, căci între voi se află Dumnezeu, deoarece nemincinoase sunt cuvintele Celui care a zis: unde sunt doi sau trei adunaţi întru numele Meu, sunt şi Eu între ei". Noi putem şi trebuie să fim împreună în duh şi cu adevărat putem influenţa, dar nu negativ, şi numai prin comun acord, viaţa celuilalt. Unde are loc acordul? În Dumnezeu. Căci noi ne rugăm aceluiaşi Dumnezeu, în aceeaşi mărturisire. Şi numai astfel noi comunicăm şi cu adevărat putem influenţa evenimentele în viaţa unui om. Nu în zadar şi Biserica se roagă şi toţi creştinii unii pentru alţii, şi chiar pentru duşmani. Relaţia rugăciunii este atât de puternică, încât Biserica anatemizează pe cel ce se roagă cu ereticii. Acesta este modul de comunicare, este felul în care nu eu influenţez viaţa acelui om, ci însuşi Dumnezeu, văzând dragostea mea pentru acel om şi totodată neputinţa mea de a-l ajuta, prin marea Lui milă, Acel Dumnezeu care a venit şi a murit pentru noi, vine şi mă ajută. Acel Dumnezeu care la vremea Lui a fost ajutat de Simon, vine şi mă ajută şi duce mesajul meu de dragoste la acel om. Şi noi nu suntem decât măgăruşul pe care Dumnezeu a intrat în Ierusalim. Este un lucru obişnuit ca doi creştini când se întâlnesc să-şi spună: mulţumesc că te-ai rugat pentru mine, căci mi-a mers bine. Tot aşa şi în rău, dacă cineva practică un ritual satanic, iar altcineva intră în comunicare cu el, aprobă fapta lui, clar că va suferi nişte urmări. Dar iarăşi, numai dându-şi acceptul, fie că făţiş, fie că numai neglijând „armele" ortodoxe care i se dau împotriva acestor „duhuri din văzduhuri" de care vorbeşte Apostolul Pavel în Epistola către efeseni, prin tainele bisericeşti şi îndeplinirea poruncilor evanghelice.

Dumitru Crudu: *Sunt poeţi care fac sau au făcut poezie religioasă. Începând cu Nichifor Crainic sau cu Vasile Voiculescu,*

ajungând până la Anania. Puțini dintre ei însă reușesc să scrie o poezie bună. Există, nu știu cum, o dimensiune dogmatică, de multe ori, în poezia care se scrie, dăunătoare ei. Mă gândesc că ar fi fost mai interesant dacă poeții creștini renunțau, să zicem, la alegorii sau la parabole, fabule sau la declarativisme și retorisme, prin care se susține făţiș că autorul crede în Dumnezeu.

Monah Savatie: În primul rând, pentru un ortodox, nu mai poate funcționa conceptul de „artă pentru artă", pentru că aceasta ar fi o idolatrie. Arta, în cazul dat, este idolul căruia i se aduc în jertfă minunatele clipe ale „dimineții inteligenței noastre", pe care nici măcar Nietzsche nu iubea să și le irosească citind cărțile altora, ci anume scriind, creând, spre deosebire de „nemțoii" de bibliotecă, pe care autorul „anticristului" nu-i suferea. Toate faptele creștinilor se aduc lui Dumnezeu, iar poezia nu trebuie să facă excepție. Ceea ce încearcă să filosofeze Petru Creția în traducerea și comentariile lui „lipsite de orice patronaj dogmatic sau confesional" a Cântării Cântărilor, Cărții lui Iov, publicate la Humanitas, sunt niște neghiobii. Cât de tare trebuie să filosofezi ca până la urmă să ajungi să crezi că aceste „opere", „dincolo de conținutul lor religios, sunt, în primul, rând opere estetice". L-am și văzut pe P. Creția într-o grămadă de gunoi, putred de lepră, după ce i-au murit copiii și femeia și-a pierdut toate bogățiile, scriind poezii „estetic valabile". Poezia creștinilor este rugăciune, de altfel că și toate faptele lor. Iar noi avem poruncă nu numai ca „să nu ne rugăm ca păgânii, cu vorbe multe", adică cu înfrumusețări, ci să ne și rugăm „în taină", adică fără a atrage atenția asupra noastră, asupra formei estetice a poeziei noastre, care este și un act de curvie. Și uite cum te mai contrazic. Ceea ce se poate reproșa poeziei lor, a creștinilor, nu este deloc conținutul dogmatic. Dacă vrei să mă convingi că postmodernistul nu face evidente și chiar strigătoare dogmele postmodernismului, prin chiar scrierile sale, n-am să te cred. Dacă vrei să-mi spui că postmodernistul nu este un programist și dacă înainte de a face un text nu bagă în el tot ceea ce știe despre postmodernism, nu-l construiește după canoanele postmodernismului, și dacă nu strecoară toate sintagmele posibile și dacă cumva, din neatenție sau furat de stare, strecoară ceva străin, nu o amputează cu acurateţe de chirurg, tot nu te cred. Deci, cine este purtător mai înflăcărat al dogmei sale: postmodernistul sau creștinul? Și încă lasă-mă să te întreb: câți postmoderniști și-ar pune viața pentru a-și apăra dogmele lor? Vezi că

ei apără ceea ce nici măcar nu-i prea priveşte, de plictiseală, creştinul însă îşi apără propria viaţă. Noi nu spunem că o mamă din Bosnia, hohotind pe cadavrul fiului, într-o emisiune TV, nu este destul de „naturală", spre deosebire de o actriţă dintr-un film despre Vietnam de la Hollywood. Cu toate că un postmodernist poate să o spună. La urma urmei, postmodernistul este cel puţin la fel de tributar dogmelor postmoderniste, ca şi creştinul celor ortodoxe, diferă doar scopul. Pe cât de nobil este un scop sau altul, e o chestiune de gust. Fiecare alege.